

Ю. Б. Заставний,
аспірант, Луцький національний технічний університет
ORCID ID: 0000-0002-9033-8018

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.4.251

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЧНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА В СЕКТОРІ СІЛЬСЬКИХ ДОМОГОСПОДАРСТВ

Y. Zastavnyy,
postgraduate student, Lutsk National Technical University

FINANCIAL AND ECONOMIC REGULATION OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION
IN THE RURAL HOUSEHOLD SECTOR

У статті розкриваються передумови нарощення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств, які не маючи можливостей конкурувати на аграрних ринках з крупнотоварними виробництвами можуть підвищити рівень власної капіталізації за рахунок впровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва. Встановлено, що прискорення процесів введення додаткових потужностей органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств залежить від умонтування в систему фінансово-економічного регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції інструментів, які закладатимуть стимули для господарств населення розвивати органічне землеробство, кормовиробництво та тваринництво. Обґрунтовано, що фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва є комплексом регуляторних заходів фіскального (податкові пільги), бюджетного (дотації, субсидії, компенсації), кредитного та митного спрямування, які створюють передумови для нарощення інвестиційно-інноваційного та ресурсно-виробничого потенціалу органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва і забезпечують відшкодування додаткових затрат та компенсацію втрат суб'єктам аграрного бізнесу внаслідок вивільнення потужностей традиційного сільськогосподарського виробництва. Доведено, що інструменти фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва мають стимулювати процеси нарощення масштабів здійснення агротехнічних (іригація земель), агрохімічних (вапнування ґрунтів), агролісомеліоративних та ґрунтозахисних (безплужний обробіток ґрунту) заходів у секторі сільських домогосподарств, які створюють умови для здійснення органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва. Встановлено, що держава має використовувати інструменти прямої фінансової підтримки сільських домогосподарств, які спеціалізуються на органічному сільськогосподарському виробництві, щоб сформувати вітчизняний органічний сегмент національного агропромислового комплексу, який буде конкурентоспроможним на міжнародних ринках.

The article reveals the prerequisites for increasing the scale of organic agricultural production in the sector of rural households, which, unable to compete in agricultural markets with large-scale production, can increase the level of their own capitalization through the introduction of technologies for organic farming, feed production and animal husbandry. It is established that the acceleration of the introduction of additional capacities of organic agricultural production in the rural household sector depends on the integration of tools in the system of financial and economic regulation of the organic agricultural products market that will provide incentives for households to develop organic farming, feed production and animal husbandry. It is proved that the financial-economic regulation of organic agricultural production is a complex regulatory fiscal (tax exemptions), budget (subsidies, grants, compensation), credit and customs measures, which create conditions for increasing investment and innovation and resource-production potential of organic farming, fodder production and livestock. They provide compensation for additional costs and losses to the subjects of agrarian business due to the release capacity of traditional agricultural production. It is proved that the tools of financial and economic regulation of organic farming should encourage the processes of compounding the scale of implementation of agronomic (irrigation), agro-chemical (liming of soils), agroforestry and soil protection (plowless tilling) activities in the sector of rural households, which will create conditions for the implementation of organic farming and animal feed production. It is established that the state should use direct financial support tools for rural households that specialize in organic agricultural production in order to form a domestic organic segment of the national agro-industrial complex that will be competitive on international markets. It is proved that the launch of a mechanism of preferential lending, which will help to overcome the investment deficit in the sector of rural households, can give impetus to the introduction of additional capacities in organic farming and animal husbandry.

Ключові слова: фінансово-економічне регулювання, сільські домогосподарства, пряма фінансова допомога, безплатний обробіток ґрунту, компенсація, податкові пільги.

Key words: financial and economic regulation, rural households, direct financial assistance, plowless tilling, compensation, tax benefits.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В Україні у структурі виробництва сільськогосподарської продукції значну питому вагу займають сільські домогосподарства, особливо в зонах ризикового землеробства, де крупнотоварні виробництва не мають сприятливих передумов для забезпечення критично необхідного рівня капіталізації власного бізнесу. Водночас сільські домогосподарства не використовують усіх наявних резервів, які дали б можливість диверсифікувати власні виробництва і прискорити тим самим темпи соціально-економічного піднесення сільських поселень.

Одним з таких резервів є органічне сільськогосподарське виробництво. Значні площі сільськогосподарських земель, які знаходяться у володінні сільських домогосподарств, особливо в зонах ризикового землеробства, тривалий період не використовувались у продуктивному сільськогосподарському обороті, тому є найбільш сприятливим ареалом для органічного землеробства та скотарства.

Однак надмірно уніфікована система державної фінансової підтримки сільського господарства, яка діє в Україні, не закладає належних стимулів для того, щоб сільські домогосподарства були зацікавлені нарощувати потужності в органічному землеробстві, кормовиробництві та тваринництві. Більше того, в латентному стані перебуває та складова фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва, яка передбачала б інструменти підтримки створення каналів просування органічної продукції на цільові ринки. Як показує передова практика стимулювання орга-

нічного сільськогосподарського виробництва, підтримувати виробників — це лише одна складова досягнення позитивного результату в цьому напрямі. Потрібне результативне стимулювання попиту на органічну продукцію, що значною мірою розширюватиме ніші на місцевих ринках сільськогосподарської продукції, які можуть зайняти в першу чергу сільські домогосподарства.

Саме виходячи з цих міркувань, а також на основі врахування природно-ресурсних передумов розширення ареалу застосування екологічно безпечних та ґрунтозахисних технологій і необхідно підходити до розроблення магістральних напрямів формування фінансово-економічного інструментарію регулювання діяльності сільських домогосподарств в частині нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Однією з основних проблем нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва є розроблення сучасного інструментарію фінансово-економічного регулювання, який закладатиме дієві стимули для сільськогосподарських товаровиробників, що використовують екологічно безпечні та екологічно чисті технології для виробництва сільськогосподарської сировини, вводити додаткові потужності. Базовою детермінантою формування такого інструментарію має стати глобальний тренд, який, на думку О. Томашевської, передбачає посилення державної підтримки виробників органічної продукції [8, с. 164]. Тим більше, що, на думку В. Грановської, в Україні державна підтримка розвитку органічного сільського господарства перебуває на ранніх стадіях, отже, доцільними є вивчення та адапта-

ція сучасних світових тенденцій та досвіду інших країн щодо можливостей і видів підтримки органічного сільського господарства та вибудовування співробітництва між державою, приватними та громадськими організаціями органічного сектору [2, с. 386; 3; 4].

Виходячи зі скрутного становища українських виробників органічної продукції, передусім сільських домогосподарств, потребує відповідної оцінки доцільність умонтування у вітчизняну систему підтримки виробників продукції, виготовленої на основі органічних технологій, фіскальних, бюджетних, кредитних та митних інструментів.

З огляду на це корисним для вітчизняної практики стимулювання нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва є іноземний досвід, який передбачає введення митного регулювання ввезення хімічних добрив, встановлення преміальних за невикористання хімічних засобів, державних субсидій для ведення органічного землеробства, зокрема на період конверсії (переходу від традиційного сільськогосподарського виробництва до органічних технологій), часткову компенсацію вартості процедур із сертифікації й контролю тощо [5, с. 32].

Окремі вчені наполягають на запозиченні досвіду конкретної країни, яка досягла позитивних проривних результатів у частині нарощення обсягів виробництва органічної сільськогосподарської продукції і має схожі з окремими регіонами України природно-ресурсні умови господарювання, а також перебувала тривалий період в умовах наявності численних інституціональних обмежень, які гальмували приватну ініціативу у сільській місцевості.

В. Артиш, виходячи з передового досвіду Польщі, пропонує збільшити кількість виробників органічної продукції в Україні шляхом державної підтримки через субсидювання, пільгове кредитування, дотування даної діяльності, особливо у перші три роки [1, с. 185]. На фоні численних авторських підходів щодо регулювання виробництва органічної сільськогосподарської продукції вирізняється комплексністю та системністю підхід Д. Міщенко, який стверджує, що досягнення проривних результатів в органічному сегменті національного АПК можна досягнути через розробку та чітку реалізацію державної політики у сфері державного регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції, підтримку та сприяння освоєння сільськогосподарськими товаровиробниками виробництва органічної продукції, а також реалізацію низки заходів, які б спонукали суб'єктів господарювання до раціонального землекористування [6]. В. Носко переконаний в тому, що для того, щоб Україні вийти на світовий рівень з вирощування органічної продукції, необхідно стимулювати сільськогосподарських виробників і збільшувати мережу збуту якісної органічної продукції [7, с. 215].

Виходячи з приведених підходів стосовно регулювання діяльності суб'єктів господарювання, які здійснюють виробництво органічної сільськогосподарської продукції, напрашується висновок про необхідність використання широкого спектра фінансово-економічних інструментів на всіх стадіях агропродуктового ланцюга, що закладе дієві стимули не лише відносно збільшення фізичних обсягів органічної сільськогосподарської продукції, а й стимулюватиме формування каналів просування такої продукції на цільові сегменти аграрних ринків, а також стимулюватиме попит на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію.

Більше того, виходячи з українських реалій, тобто при чіткій орієнтованості крупнотоварних сільськогосподарських виробників на максимізацію прибутку через нарощення експорту сільськогосподарської сировини за рахунок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, необхідним є формування системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сіль-

ських домогосподарств, більшість з яких має сприятливі передумови для того, щоб вести органічне землеробство, кормовиробництво та тваринництво.

МЕТА СТАТТІ

Метою публікації є розроблення пріоритетів формування системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств, виходячи з передового іноземного досвіду та наявних природно-ресурсних передумов використання технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Прискорення процесів розвитку органічного сільськогосподарського виробництва у секторі сільських домогосподарств потребує формування дієвого інструментарію фінансово-економічної підтримки саме названих суб'єктів аграрного бізнесу, оскільки вони не мають достатньої концентрації фінансових ресурсів, щоб забезпечити масштабне впровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва. Розширення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва потребує здійснення комплексу ґрунтозахисних, агротехнічних, агрохімічних та агролісомеліоративних заходів, які дадуть можливість створити передумови для здійснення землеробства, кормовиробництва та скотарства на основі використання органічних технологій.

Для сектору сільських домогосподарств перераховані заходи є невідомими як в матеріально-технічному, так і у фінансовому відношенні. Тому потребують інституціоналізації інструменти фінансової підтримки сільських домогосподарств, які стимулюватимуть останніх здійснювати природоохоронні заходи, передусім ґрунтозахисні, що дасть можливість сформувати відповідну природно-ресурсну базу для здійснення органічного сільськогосподарського виробництва як того вимагають міжнародні стандарти. За період 2009—2017 років вапнування ґрунтів проводили лише 2,1—3,3% сільських домогосподарств, передусім, через брак фінансових ресурсів і відсутність технічних можливостей. За даний період проводили іригацію земель всього 3,5—6,6% сільських домогосподарств (рис. 1).

Більше того, в останні роки спостерігалось поступове зниження відсотка сільських домогосподарств, які здійснювали гідромеліоративні заходи для покращення умов агрогосподарювання. Певним позитивним моментом в частині створення природно-ресурсних та виробничо-технічних умов для організації здійснення органічного сільськогосподарського виробництва можна вважати підвищення відсотка сільських домогосподарств, які проводили безплужний обробіток ґрунту. Зокрема у 2009 році безплужний обробіток ґрунту здійснювали 5,7% сільських домогосподарств, у 2014 році — 6,5%, а у 2017 році — 7,8%.

Збільшення відсотка сільських домогосподарств, які здійснюють безплужний обробіток ґрунту свідчить про розширення масштабів ґрунтозахисного землеробства, що відповідає базовим положенням міжнародних природоохоронних конвенцій та створює передумови для розвитку органічного землеробства. У разі безплужного обробітку упереджуються прояви вітрової та водної ерозії, що знижує ризик втрати ґрунтом традиційного структурного стану, від якого значною мірою залежить рівень його родючості, а це відповідним чином визначає потребу у використанні каталізаторів росту рослин і відповідно можливості застосування органічних технологій.

Саме у секторі сільських домогосподарств спостерігаються сприятливі передумови для розширення масштабів органічного сільськогосподарського виробництва через високий відсоток цих суб'єктів господарюван-

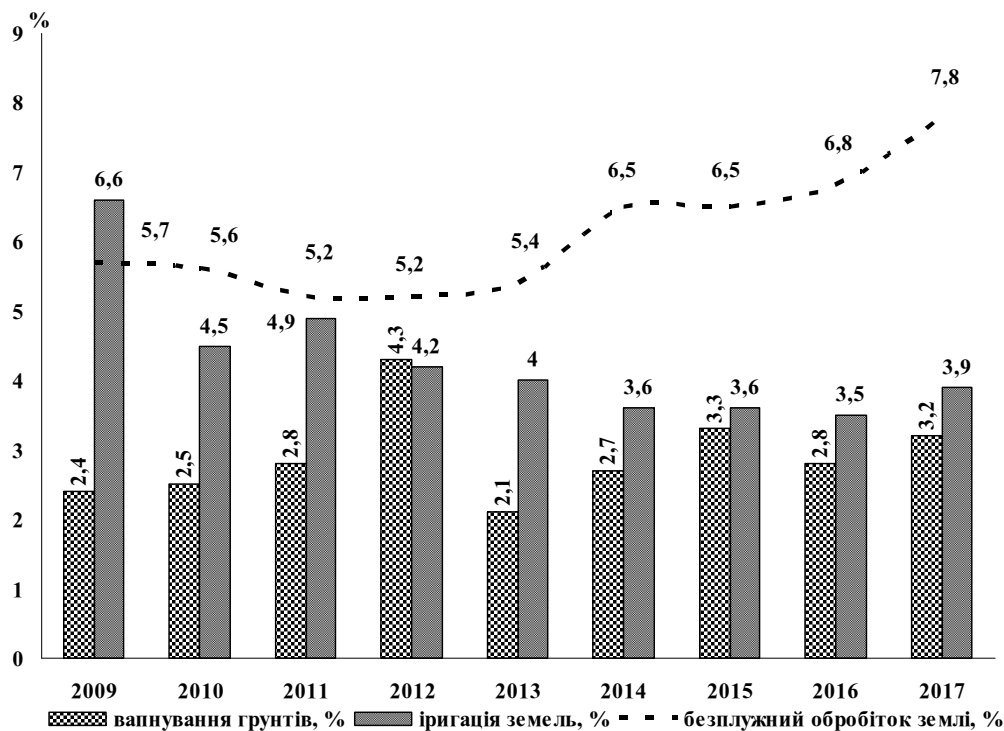

Рис. 1. Здійснення окремих ґрунтозахисних, агротехнічних та агрохімічних заходів з ефективного ведення господарства сільськими домогосподарствами в Україні у 2009—2017 роках

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

ня, які використовують органічні добрива. За період 2009—2017 років відсоток сільських домогосподарств, які використовували органічні добрива, коливався в інтервалі 83,3—85,4% (рис. 2).

Як правило джерелами утворення органічних добрив виступають домашні сільськогосподарські тварини, що свідчить про відносно високий рівень комплексності

у веденні сільськогосподарського виробництва у секторі сільських домогосподарств. Занепокоєння викликає факт того, що фактично лише 6 з 10 сільських домогосподарств у 2009—2017 роках використовували сівозміни, що є недостатнім для того, щоб ротацією сільськогосподарських культур відновлювати родючий шар ґрунту і мінімізувати потребу в мінеральних добривах.

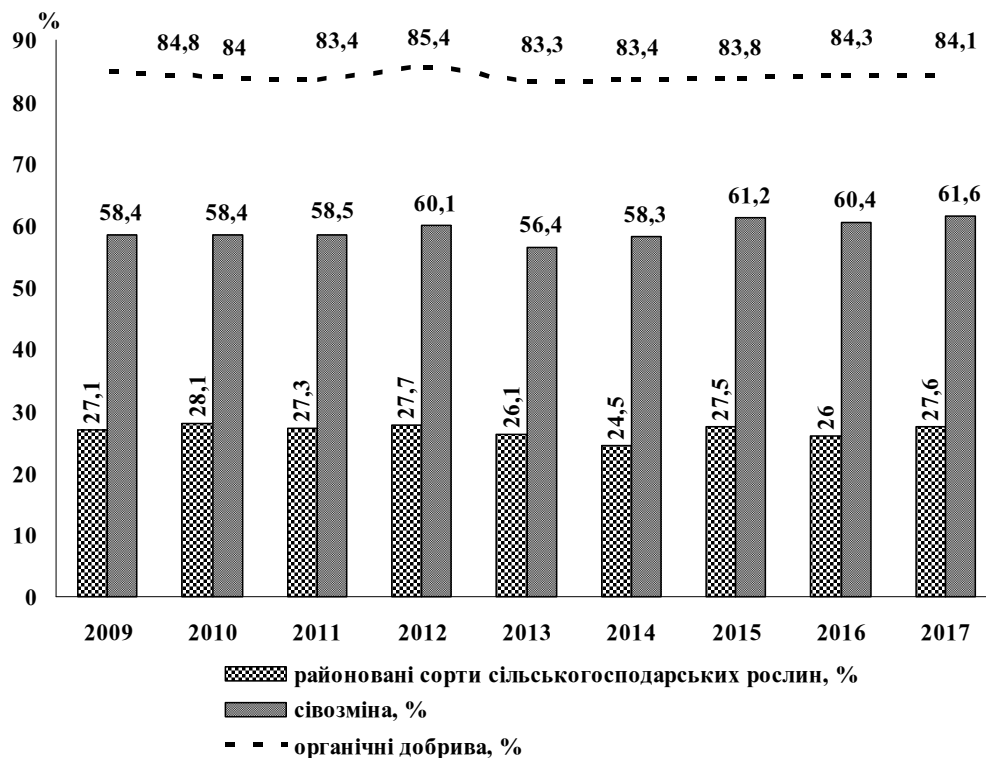

Рис. 2. Окремі заходи з ефективного ведення рослинництва сільськими домогосподарствами в Україні у 2009—2017 роках

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

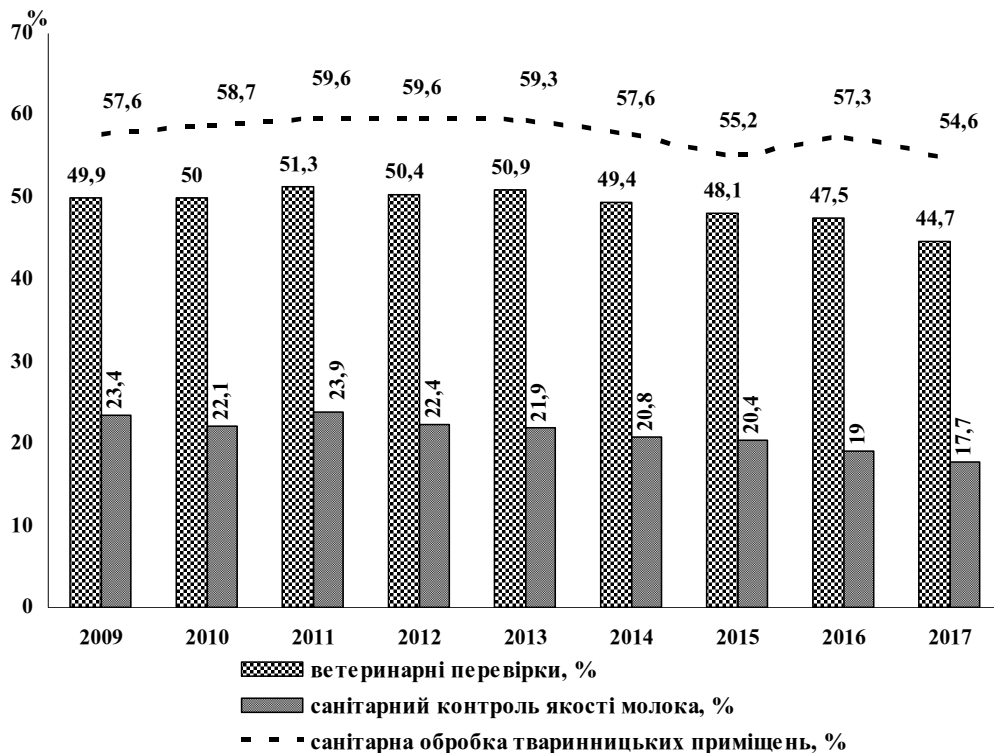

Рис. 3. Заходи з ефективного ведення тваринництва сільськими домогосподарствами в Україні у 2009—2017 роках

Джерело: за даними Державної служби статистики України.

вах та хімічних препаратах захисту рослин. Але найбільшою проблемою для потенційного нарощення обсягів органічного сільськогосподарського виробництва у секторі сільських домогосподарств є низький відсоток даної категорії господарств, які використовують районовані сорти сільськогосподарських рослин. Зокрема у 2009 році районовані сорти сільськогосподарських рослин використовували 27,1% сільських домогосподарств, у 2014 році — 24,5%, а у 2017 році — 27,6%.

Виходячи з європейських стандартів сертифікації органічного сільськогосподарського виробництва, ще більші вимоги ніж до органічного землеробства ставляться до органічного скотарства, що вимагає умонтування в систему фінансово-економічного регулювання застосування органічних технологій у сільському господарстві інструментів, які стимулюватимуть сільські домогосподарства створювати необхідні санітарні та матеріально-технічні умови для підтвердження органічного походження продукції тваринництва.

Нині в цьому напрямі не здійснюється системна робота, що відображається у невисокому відсотку сільських домогосподарств, які проводять санітарну обробку тваринницьких приміщень, ветеринарні перевірки та здійснюють санітарний контроль якості молока. Зокрема у 2009—2017 роках санітарна обробка тваринницьких приміщень проводилася на 54,6—59,6% сільських домогосподарств, ветеринарні перевірки були проведені на 44,7—51,3% господарств, а санітарний контроль молока здійснювався лише на 17,7—23,9% цієї категорії суб'єктів господарювання (рис. 3). Значною мірою такого роду невтішні результати пов'язані з тим, що держава не забезпечує належного консультативного супроводження цих процесів через латентний стан інституту сільськогосподарського дорадництва, а також не надає відповідної як прямої, так і не прямої фінансової підтримки.

Виходячи з наявних природно-ресурсних передумов та матеріально-технічної бази налагодження процесів органічного сільськогосподарського виробництва, напрошується висновок про необхідність кардинального переформатування існуючої системи фінансово-еконо-

мічного регулювання діяльності сільських домогосподарств в частині нарощення ними масштабів органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва. Враховуючи мінливість кон'юнктури на світових ринках продовольства перебудова системи фінансово-економічного регулювання органічного сільськогосподарського виробництва в секторі сільських домогосподарств має бути радикальною, оскільки від цього залежать перспективи соціально-економічного піднесення сільських територій та збереження сільського укладу життя як такого.

Тому варто передбачати в спектрі фінансових інструментів підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції, зокрема сільських домогосподарств, субсидування процентної ставки за інвестиційними кредитами, субсидування частки витрат на виробництво органічної продукції, страхування посівів виробників органічної сільськогосподарської продукції, пільги з оподаткування [6]. Застосування такого роду інструментів дасть можливість компенсувати сільським домогосподарствам ті втрати, які вони понесуть у зв'язку зі збільшенням посівних площ сільськогосподарських культур з використанням технологій органічного землеробства у зв'язку з тим, що органічне землеробство характеризується нижчим рівнем врожайності ніж традиційне, а також вищими питомими затратами через відмову використання певного переліку агротехнічних та агрохімічних заходів.

В умовах загострення конкурентної боротьби на глобальних ринках сільськогосподарської сировини та продуктів продовольства необхідно також передбачити пряму фінансову підтримку сільських домогосподарств, які здійснюють органічне сільськогосподарське виробництво, а також тих суб'єктів аграрного ринку, які займаються просуванням органічної сільськогосподарської сировини до цільового сегмента споживачів. Держава має методами прямої та непрямої фінансової допомоги підтримувати розбудову інфраструктури ринку органічної сільськогосподарської продукції через створення логістично-складських та дистрибуторських одиниць.

Надати додаткових імпульсів впровадженню додаткових потужностей в органічному землеробстві та органічному тваринництві здатен запуск механізму пільгового кредитування, що дасть можливість подолати інвестиційний дефіцит, що унеможлиблює оновлення парку сільськогосподарської техніки і примушує сільські домогосподарства використовувати, як правило, ручну працю. Стимулювати комерційні банки надавати виробникам органічної сільськогосподарської продукції пільгові кредити могли б державні програми підтримки органічного сільськогосподарського виробництва, які передбачали б реальні джерела компенсації банкам затрат, які вони нестимуть у зв'язку з наданням кредитних ресурсів суб'єктам аграрного бізнесу за заниженими процентними ставками.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Дослідження показали, що фінансово-економічне регулювання органічного сільськогосподарського виробництва є комплексом регуляторних заходів фінансового, бюджетного, кредитного та митного спрямування, які створюють передумови для нарощення інвестиційно-інноваційного та ресурсно-виробничого потенціалу органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва і забезпечують відшкодування додаткових затрат та компенсацію втрат суб'єктам аграрного бізнесу внаслідок вивільнення потужностей традиційного сільськогосподарського виробництва.

Особливу потребу в інституціоналізації інструментів прямої та непрямої фінансової підтримки відчувають сільські домогосподарства, які не володіють достатньою концентрацією інвестиційних ресурсів для повноцінного налагодження органічного сільськогосподарського виробництва. Більшість інструментів системи фінансово-економічного регулювання впровадження технологій органічного землеробства, кормовиробництва та тваринництва мають бути спрямовані на стимулювання проведення комплексу агротехнічних, агрохімічних та ґрунтозахисних заходів, які створять умови для ведення органічного сільськогосподарського виробництва у відповідності з вимогами сертифікації органічної продукції.

Література:

1. Артиш В.І. Досвід Польщі щодо органічного виробництва та перспективи його розвитку в Україні. Науковий вісник НУБІП України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2018. № 284. С. 182—189.
2. Грановська В.Г. Механізми стимулювання розвитку підприємств органічного сектору: адаптація світового досвіду. Економіка і суспільство. 2017. № 9. С. 384—390.

3. Грановська В.Г. Перспективи розвитку підприємств органічного сектору. Агросвіт. 2017. № 3. С. 10—16.

4. Грановська В.Г. Перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні. Економіка АПК. 2017. № 4. С. 31—40.

5. Іванова Л.С. Виробництва органічної продукції: світовий досвід та вітчизняні реалії. Агросвіт. 2015. № 18. С. 30—35.

6. Міщенко Д.А. Державне регулювання ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/3.pdf

7. Носко В.Л. Стан і розвиток органічного виробництва в Україні. Науковий журнал "Біологічні системи: теорія та інновації". 2015. № 214. С. 212—216.

8. Томашевська О.А. Органічне виробництво в світі: реалії та перспективи. Інноваційна економіка. 2013. № 6 (44). С. 161—164.

References:

1. Artysh, V.I. (2018), "Poland's experience with organic production and its prospects in Ukraine", *Naukovyj visnyk NUBIP Ukrainy. Seriya: Ekonomika, ahrarynyj menedzhment, biznes*, vol. 284, pp. 182—189.

2. Hranov'ska, V.H. (2017), "Mechanisms for stimulating the development of organic sector enterprises: adaptation of world experience", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 9, pp. 384—390.

3. Hranov'ska, V.H. (2017), "Prospects of development of the enterprises of the organic sector", *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 10—16.

4. Hranov'ska, V.H. (2017), "Prospects for development of the organic market in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 31—40.

5. Ivanova, L.S. (2015), "Organic production: international experience and domestic realities", *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 30—35.

6. Mischenko, D.A. (2018), "State regulation of the organic agricultural market in Ukraine: current realities and development prospects", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 8, available at: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/8_2018/3.pdf (Accessed 20 March 2020).

7. Nosko, V.L. (2015), "The state and development of organic production in Ukraine", *Naukovyj zhurnal "Biologichni systemy: teoriia ta innovatsii"*, vol. 214, pp. 212—216.

8. Tomashevs'ka, O.A. (2013), "Organic production in the world: realities and prospects", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 6 (44), pp. 161—164.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2020 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА